

УДК 330.342.24

БУШИНСЬКА В. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ГЕНЕЗИС ПІДХОДІВ ДО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ЗАСНОВАНОЇ НА ЗНАННЯХ

В статті розглянуто різні аспекти економіки знань. Вивчено досвід формування та розбудови економіки зарубіжних країн, що базується на знаннях. Проаналізовано можливості адаптації існуючих моделей до розвитку економіки країн.

Ключові слова: економіка знань, ринок, інновації.

BUSHYNSKA V. V.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

GENESIS OF APPROACHES TO ECONOMIC DEVELOPMENT BASED ON KNOWLEDGE

The different aspects of knowledge economy are considered in the article. Experience of forming and development of foreign countries knowledge economy is studied. Possibilities of adaptation existent models to development economy of countries are analysed. The definition of innovation in the broader sense includes the idea of building of a new state of things, the progress of this idea and its consequences do not necessarily coincide with the initial assumptions. The creation of innovations leads to the need to have the knowledge, tolerance, devotion, hard work. All of these aspects affect the changes in the behaviour of producers and buyers.

Keywords: knowledge economy, market, innovations.

Вступ

Для економічного розвитку важливо оптимізувати бізнес-процеси, що обумовлює умови для ефективного соціально-економічного розвитку, в яких реалізовані інновації дозволяють впровадити нові ефективні управлінські рішення, методи роботи і нові послуги. Впровадження цих рішень можливо на суб'єктах господарювання, де існує висока технічна культура і організаційна структура. В такій економіці переважають продукти і послуги, ринкова вартість яких залежить в значній мірі від спектру знань, а не матеріальних ресурсів.

Постановка завдання

Економіка знань є складною категорією, яка досліджується як вітчизняними, так й іноземними вченими. Серед західних фахівців даній тематиці присвятили свої роботи П. Друкер [1; 7], М. Чімолі [2], Р. Константіно [2], Д. Ніф [3; 5], К. Пієх [4], Т. Левіт [6], К. Далман [9], Ф. Вебстер [10], Й. Шумпетер [11], К. Фріман [12] та інші. Серед вітчизняних науковців значний внесок в дослідження різних аспектів економіки знань зробили В. Геєць [13], Є. Лібанова [14], С. Хамініч [15], О. Ястремська [16] та інші. Проте, не дивлячись на отримані результати, дослідження в цьому руслі не можна на сьогодні вважати вичерпаними. Існує ще безліч питань, які потребують ґрунтовних наукових розробок та досліджень. Для України актуальним у цьому контексті є вивчення досвіду формування та розбудови економіки, що базується на знаннях, економічно розвинутих країнами світу та створення з його врахуванням власної моделі економічного розвитку на майбутнє.

Результати

Досліджуючи розвиток економіки, на засадах знань, для початку варто зупинитись на самому понятті знання, яке на сьогоднішній день вважається одним із чинників виробництва паралельно із землею, працею й капіталом. Уміння творити і здобувати знання, а також їх ефективне застосування призводить до створення інновацій, отримання конкурентоспроможних переваг та досягнення економічних успіхів. Цей процес відбувається, коли знання гарантують прогрес у сфері виробничих можливостей в основному завдяки використанню вмінь кваліфікованих працівників. Втім, на сьогоднішній день знання варто розглядати як один із елементів складної економічної системи через призму суспільства у поєднанні з традиціями і звичаями, культурою, а також нормами поведінки; економічних суб'єктів та їх ринкового потенціалу, стратегії розвитку із застосуванням знань і вмінь їх абсорбувати; системи освіти, досліджень і популяризації засобів знання.

Крім того, варто зауважити, що зазвичай значення знань невпинно зростає в сучасних умовах через:

- глобалізацію ринків;
- значну виробничу і технологічну конкурентоспроможність, яка вимагає від підприємця еластичності в управлінні у динамічному бізнес-середовищі;
- скорочення терміну існування товарів і необхідність швидкого генерування нових;
- процеси інтеграції проектування виробів, поширення технологій та ширшого використання маркетингу, котрий веде до досягнення ринкових успіхів, зміну підходів до клієнта;
- злиття і поглинання, які вказують на уміння поєднувати знання і здобутий досвід;
- швидкий розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, всеохопність інтернету як найефективнішого осередку комунікації.

Розглядаючи знання як складову активів підприємств, у процесі виробництва їх можна трактувати як уміння (компетенція) та ефект (інновація). Також вони є цінним ресурсом суб'єкта господарювання і характеризуються:

- цінністю – вони важливіші від інших ресурсів, мають стратегічне значення для функціонування підприємства [2];
- тривалістю – знання є невичерпними, під час розповсюдження їхні ресурси не зменшуються, а навіть навпаки (чим частіше застосовуються, тим більше зростає їхнє значення) [3];
- симультанністю – можуть застосовуватись одночасно багатьма особами і в багатьох місцях [4];
- здатністю матеріалізовуватись – тобто проявляються у вигляді послуг і новостворених товарів; реальне значення знань можна помітити лише після їх матеріалізації; у деяких випадках знання можуть бути приватною власністю і як такі можуть підлягати продажу як „звичайний товар” [5];
- нелінійністю – їх розмір не має чіткої кореляції з перевагами, якими вони наділені; володіння знаннями – це чинник, що здатен впливати на збільшення конкурентоспроможних переваг, втім лише за умови їх правильного використання [5];
- труднощами локалізації – це викликано швидкою де актуалізацією знань, а також їх багатозначністю та різноманітністю [6].

На сьогоднішній день знання творяться аналогічно з економічним благом. Такий підхід виокремлює багатовекторні можливості застосування знань – вирішення проблем завдяки створенню знань для потреб реалізації конкретного проекту; трансдисциплінарність – генеровані знання відносяться не тільки до однієї дисципліни; це веде до зникнення меж між конкретними сферами; гетерогенність та різноманітність – знання генеруються у різних одиницях; суспільну відповідальність – знання опираються на визначення пріоритетних дій і мають відношення до використання отриманих результатів.

Разом зі зникненням технічних перешкод, таких як вартість поширення знань, відстань та інші географічні чинники, знання ще більшою мірою стають головним детермінантом конкурентоспроможності (як у локальному, так і глобальному значенні). Навіть більше, знання стають необхідними у єднанні досліджень і розвитку з впровадженнями та інноваціями. Це стосується усіх секторів, зокрема традиційних, таких як виробництво чи землеробство.

Знання безпосередньо відносяться до створення економік, котрі на них опираються. А це багатовимірні системи, що функціонують у багатьох площинах суспільно-економічного життя. Процеси їх виникнення стосуються не тільки процесу створення і технології виробництва, а й суспільства в цілому, разом з його позицією і здатністю поглинати знання. Ефективні релакції між людьми й економічні співробітництва гарантують формування суспільного капіталу. У ресурсному середовищі знань, де інформація протікає вільно, вступає у дію комунікація з багатьма напрямками, а система в цілому є інтегрованою та прозорою.

Генезис появи економіки, що опирається на знання (ЕОЗ) сягає початку 60-х років, коли П. Ф. Друкер користувався термінами „економіка, що опирається на знання”, а згодом – „суспільство знань”. Терміни „економіка знань”, „інформаційна економіка”, „цифрова економіка”, „економіка мережі”, „економіка, нав'язана знаннями”, або також „нова економіка”, були свого часу трактовані як синоніми використовуваного сьогодні терміну ЕОЗ [7].

В цілому, ЕОЗ асоціюється із новими технологіями, інноваційністю та технічним прогресом, який тісно пов'язаний з інтернетною революцією. Однак, неможливо визначити один загальноживаний і загальноприйнятий термін економіки, що опирається на знання, оскільки дане поняття характеризується широкою інтерпретаційною різноманітністю.

Згідно з Організацією економічного співробітництва та розвитку (далі OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development), економіку, що опирається на знання, варто трактувати як таку, що безпосередньо базується на виробництві, розподілі й практичному використанні знань та інформації. Згідно з цим терміном, можна виокремити три етапи, котрі є основою економічного розвитку: виробництво, розподіл і реалізація, при чому знання стають доданою вартістю, яка цей розвиток посилює [8].

П. Ф. Друкер, в свою чергу, вважає, що економіка, яка опирається на знання, утворює економічну систему, в якій не праця, капітал чи сировина, а власне знання є найважливішим ресурсом. Також він зазначає, що найбільшим викликом для економіки, що опирається на знання, є імпульси для вирівнювання суспільних нерівностей [7]. Наступний термін презентує Світовий Банк, наголошуючи при цьому на значенні підприємництва у творенні економіки, що опирається на знання. Згідно з даним визначенням, знання створюють, привласнюються і використовуються ефективніше завдяки економічним суб'єктам, організаціям, фізичним особам і тим суб'єктам, які стають причиною швидкого економічного розвитку [9].

Якщо йде мова про рівень розвитку економіки, то знання можна розглядати як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях. Поняття "мікро" стосується діяльності підприємств, що створюють конкурентоспроможні переваги через використання знань і формування людського капіталу [10]. Поняття "макро", натомість, стосується розвитку сфер, пов'язаних з перетворенням інформації, розвитку науки, індустрії високих технологій і всього інформаційного суспільства.

Більшість визначень терміну „економіки, що опирається на знання”, які можна зустріти у літературі,

підкреслюють вагому роль інформаційно-комунікативних технологій. Тобто робиться спроба описати ЕОЗ як процес динамічного розвитку, завдяки інформаційним і телекомунікативним технологіям, а також завдяки пов'язаним один з одним ресурсам знань та їх поширенню у всіх економічно-суспільних секторах, і який дає нові можливості прискорення економічного розвитку. Крім того, описуючи економіку, що опирається на знання, можна відзначити наступне:

- зростання значення нематеріальних чинників у процесі творення конкурентоспроможних переваг;
- визнання знань як найбільш важливого чинника виробництва;
- необхідність застосування інформаційно-комунікативних технологій, що призводять до збільшення ефективності економічної діяльності через виробництво сучасних товарів і надання послуг, а також вироблення правильного ставлення до клієнтів, працівників та інших зацікавлених сторін;
- глобалізація економічної діяльності, яка призводить до виходу суб'єктів на міжнародні ринки;
- необхідність забезпечення гнучкості і здатності швидкої адаптації до нових ситуацій.

Аналізуючи різні визначення поняття „економіка, що опирається на знання”, не можна оминати термін капітал знань. Дане поняття приховує у собі ресурси наукових знань (аккумуляцію результатів науково-розвиткових досліджень, а також рівня освіченості суспільства). Значущим терміном, пов'язаним з економікою, що опирається на знання, є інновації, котрі доцільно інтерпретувати як сучасність і незвичайність у тяжінні до отримання конкурентоспроможних переваг. Усі згадані вище поняття вказують на те, що економіка, яка опирається на знання, є надзвичайно складною системою. Її спрощене представлення показано на рисунку 1, в якій виокремлено дві сторони: пропозиції і попиту. В даному випадку пропозиції характеризують:

- фундаментальні дослідження, які проводяться особливо у сфері природничих наук (біологія, хімія, фізика);
- прикладні дослідження і дослідницько-розвиткові (Д+Р) праці, які призводять до створення винаходів, сучасних технологій виробництва і нових товарів;
- інноваційні підприємства, які перетворюють винаходи й проекти в інновації, а також здійснюють їх комерціалізацію через виведення їх на ринок.

Попит характеризують зокрема інші фірми, які не в змозі самотужки генерувати інновації і змушені отримувати їх від інноваційних суб'єктів, а також самі споживачі як кінцеві одержувачі товарів і послуг.

Фінансові потоки, виходячи з даної системи, спрямовані від споживачів і „звичайних” фірм до інноваційних підприємств і далі – від інноваційних підприємств до Д+Р і фундаментальних досліджень. Потреби клієнтів для інноваційних підприємств є стимулом до формування нових ідей, що, у свою чергу, скеровує перебіг процесу в сфері Д+Р та фундаментальних досліджень.

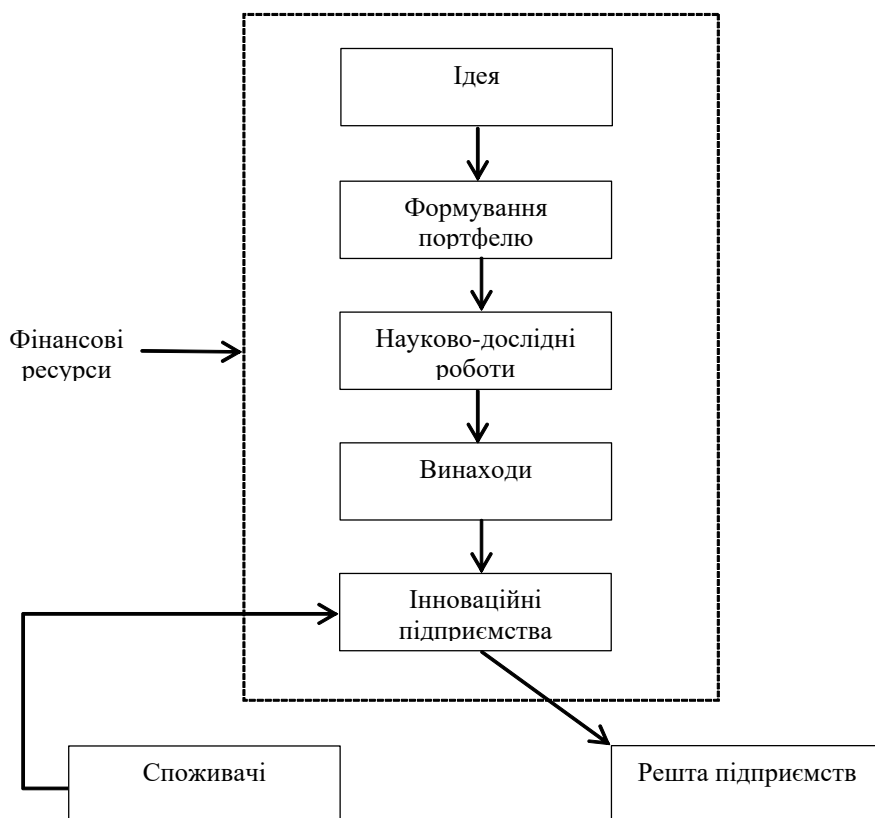

Рис. 1. Суть економіки, що опирається на знання

Крім цього, знання, які стоять на одному шаблі з іншими чинниками виробництва, безпосередньо впливають на підвищення рівня усвідомленості, пов'язаної з необхідністю впровадження інновацій. Суттєвим напрямком розвитку інновацій є синтез сфер науки і техніки з економікою. Інновація охоплює також зміни, котрі відбуваються в інтелектуальній та економічній діяльності. Це створює значну проблему стосовно статистичної перевірки процесу порівняння інтенсивності інновації (котра проявляється в окремих суб'єктів економіки або на окремих охоплених дослідженням рівнях). У широкому розумінні поняття інновації пов'язане з оригінальною ініціативою, ідеєю, або ж імпульсом, що впливає на зміни в системі суспільства, у структурі економіки, в техніці і природі. Відтак, можна стверджувати, що інновації – це низка дій, котрі випливають з креативних ідей, і завдяки яким можна задовольнити потреби споживачів як у матеріальній, так і нематеріальній сферах. Часто інновації можна розглядати як думку, новий метод, або невідому досі річ. В іншому сприйнятті це уміння робити відкриття, де інновація розглядається як протилежність до традиційних і рутинних дій.

У пошуку зв'язку між інноваційністю і підприємництвом, варто проаналізувати теорію Й. А. Шумпетера, яка була введена в економічну науку на початку ХХ століття. Це були перші доробки, які описували генезис інноваційності, які склалися із п'яти комбінацій різних матеріальних компонентів, поєднаних із виробничими можливостями людини. Суттю згаданих комбінацій є:

- впровадження на ринок зовсім нових видів товарів або конкретно одного нетрадиційного продукту, з яким споживачі раніше не були знайомі, оскільки раніше не могли його придбати;
- введення нових технологій виробництва, тобто впровадження нових методів виробництва, які досі не були перевірені на практиці у конкретній галузі промисловості;
- ініціювання створення нового ринку, на якому запланована діяльність для певних галузей економіки;
- використання сировини або напівфабрикатів, які походять із досі невідомого джерела;
- адаптація до нової координації промисловості, наприклад, створення або ламання монополістичної позиції.

Дане сприйняття інновацій стосуються багатьох аспектів, які мають місце у підприємстві. Це пов'язано зі змінами економічного, технічного та організаційного характеру. Й. А. Шумпетер багато уваги приділяв тому фактові, що інновація є економічною подією, а не процесом творення знань. Наслідком такого сприйняття інноваційності є неповторна й одноразова дія [11].

Широкий аспект визначення інновації представляє також П. Ф. Друкер, який стверджує, що інновації можна досягнути у всіх сферах економічної діяльності. Інновації, у його розумінні, стосуються зміни схем виробництва товарів, маркетингових рішень і застосування реклами, рекомендованої ціни, пропонованих послуг для споживачів, а також модернізації способу управління. Аналізуючи визначення, представлене П. Ф. Друкером, можна стверджувати, що інновація є інструментом підприємництва і наслідком процесів, які відбуваються на фірмі, а не випадковою подією [7].

Варто пам'ятати, що не всі новинки є інноваціями. У визначенні Х. Фрімана інновація розуміється як перше ринкове використання нового продукту, процесу, системи або знаряддя. У такому трактуванні менше уваги звернено на суспільні та організаційні зміни. Натомість, робиться акцент на значенні технічних нововведень, так як саме від цього виду інновацій залежить успіх у процесі виробництва [12].

У науковій літературі зустрічаються спроби об'єднання загальної теорії інновацій, одночасно беручи до уваги нетехнічні аспекти. З цією метою було створено чотирьохелементну модель глобальної системи, яка охоплює людину, суспільство, техніку і природу. Створюючи дану модель, інновації можна поділити на чотири види: антропоцентричні, суспільні, технічні й біотичні. Антропоцентричні включають удосконалення рис людини, відповідні настанови, збільшення активності і прагнення підвищити рівень існування. До суспільних інновацій можна віднести революцію й реформи в економічній системі, політиці, організації та управлінні. Серед технічних інновацій можна виокремити сучасні машини, обладнання та аксесуари, навчання персоналу, наукові дослідження і розробки, удосконалення транспортних засобів, хімічні речовини й споруди і т.д. Серед біотичних інновацій можна виокремити ГМО (англ. Genetically Modified Organism), а також різні види боротьби зі шкідниками.

Висновки

Відтак можемо зауважити, що дефініція інновації у широкому аспекті включає в себе ідею побудови нового стану речей, хід виконання цієї ідеї та її наслідки не обов'язково повністю збігаються з початковими припущеннями.

Найбільш розповсюджена інтерпретація поняття інновації пов'язана з виробництвом, товарами, послугами, що надаються, і творчими ініціативами. Це є так званий фактичний підхід, а інновація, трактована таким чином, підлягає процесові комерціалізації. Функціональний підхід охоплює натомість усі процеси, необхідні для кожної інновації, тобто задум, планування, виконання, впровадження, адаптацію та привласнення. Інновація у такому сприйнятті може трактуватись як стратегічний підхід.

Створення інновацій веде за собою необхідність мати знання, володіти працьовитістю, терпимістю, а також відданістю. Усі зазначені аспекти впливають на зміни, що відбуваються однаково як у поведінці виробників, так і в покупців.

Література

1. Drucker P. F. The Future That Has Already Happened / Peter Ferdinand Drucker // Harvard Business Review. – 1997. – September-October. – P. 22.
2. Cimoli M. Systems of Innovation, Knowledge and Networks: Latin America and its Capability to Capture Benefits / M. Cimoli, R. Constantino // Knowledge Flows in National Systems of Innovation. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2000. – P. 58.
3. Neef D. The Knowledge Economy / Dale Neef. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 1997. – P. 5.
4. Piech K. The Knowledge-Based Economy in Central and East European Countries / K. Piech, S. Radosevic. – Basingstoke, New York : Palgrave Macmillan, 2006. – P. 32.
5. Neef D. The Economic Impact of Knowledge / D. Neef, G. A. Siesfeld, J. Cefola. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 1998. – P. 193.
6. Levitt T. Marketing Imagination / Theodore Levitt. – New York : Free Press, 1991. – P. 201.
7. Drucker P. F. The Age of Social Transformation / Peter Ferdinand Drucker // The Atlantic Monthly. – 1994. – Vol. 274, No. 5. – P. 53–80.
8. The Knowledge-based Economy. – Paris : OECD, 1996. – p. 7. – (General Distribution).
9. Dahlman C. Korea and the Knowledge-Based economy. Information society / C. Dahlman, T. Andersson. – London : OECD, Word Bank Institute, 2000. – P. 11-12.
10. Webster F. Theories of the information society. Third Edition / Frank Webster. – London : Routledge, 2006. – P. 8–25.
11. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle (Social Science Classics Series) / Joseph Alois Schumpeter. – New Jersey : Transaction Publishers, 1982. – 244 p.
12. Freeman C. The Economics of Industrial Innovation / Chris Freeman. – London : Frances Pinter, 1982. – P. 7.
13. Геєць В. Україна у вимірі економіки знань / В. Геєць. – Київ : Основа, 2006. – 592 с.
14. Лібанова Е. Ціннісні орієнтації та соціальні реалії українського суспільства / Е. Лібанова // Економіка України. — 2008. — № 10. — С. 120–136.
15. Хамініч С. Організація системи управління знаннями на підприємстві як необхідна умова його успішного функціонування в постіндустріальному просторі / С. Хамініч // Держава та регіони. Економіка та підприємництво. – Запоріжжя, 2007. – №2 . – С. 266–269.
16. Ястремська О. Інвестиції: сучасне розуміння та класифікація / О. Ястремська, Н. Яблонська-Агу // Економіка розвитку. – 2014. – № 4. – С. 116–121.

Надійшла 25.10.2016; рецензент: д. е. н. Благун І. С.